

jų – 11 pakartotinai įrašytų ar nukopijuotų) sąrašą. Pagaliau seniausias ir turtingiausias Berlyno fonogramų archyvas, kaupiantis įvairius su kultūra susijusius garso įrašus iš įvairių kraštų, iš E. Volterio tarp kitų Lietuvoje užfiksuotų dainuojamosios tautosakos kūrinų yra gavęs ir keturias Šilavote užrašytas dainas (tarp jų viena – pakartotinai įrašyta ar nukopijuota).

Didžiausio pritarimo E. Volteriui fiksuojant šilavotiškių repertuarą susilaukė daina „Lakštingalėle, liūdna paukštele“ (knygoje ir jos kompaktinėje plokštelėje – 6 nr.; beje, jos dublikatinis įrašas yra ar bent buvęs ir Sankt Peterburge). Ją baigus dainuoti, pasigirsta iš fonografo volelio žvalus moterų dainavimu patenkinto žmogaus balsas: „Dainavo Šilavoto dainininkės dvidešimt antrą birželio tūkstantis devyni šimtai devintuose metuose. Bravo bravo bravo!“ Leidinyje prie publikuojamos šeštos dainos nurodoma, jog tas girdimas balsas esąs J. Basanavičiaus. Tokia prielaida būtų galima manant, kad Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas atlydėjo tautosakos rinkėją į Šilavotą ir jam talkino. Bet taip nebuvo. Iš J. Basanavičiaus autobiografijos⁶ sužinome, kad 1909 metų birželio 21 dieną jis važiavo arkliais iš Šiaulių į Puziniškio dvarą prie Panevėžio pas Gabrielę Petkevičiaitę-Bitę, čia apžiūrėjo jos sergantį tėvą, garsų vaistininką, ir paviešėjo iki 24 dienos. Kiek tikresnė prielaida būtų ta, kad pasiten-

kinimą puikiu šilavotiškių padainavimu išsukę kartu buvęs parapijos klebonas.

Būtų galima patikėti, kad trečiąją J. Basanavičiui priskirtą dainą „Ant tėvelio dvaro, ant didžiojo“ (knygoje ir jos kompaktinėje plokštelėje – 16 nr.) yra užfiksavęs J. Basanavičius, veikia po E. Volterio apsilankymo nuvykęs į Šilavotą vežinas ką tik Lietuvių mokslo draugijai įgytu fonografu. Bet tam pagrįsti nėra duomenų. Tiesa, minėtoje *Velenėlių knygoje* šis įrašas užregistruotas gerokai vėliau, nenurodant jo atsiradimo datos. Tačiau jame pasigirsta vėl tas pats balsas: „Antrą kartą dainuos Šilavoto dainininkės *Ant didžiojo dvarelio*.“ Ir iš tikrųjų daina buvusi įrašoma du kartus. Vienas įrašas, įvardytas (matyt, lietuviškai vargu ar mokančio raštininko) „An teochio dvaro“, atsidūrė Berlyno fonogramų archyve, kitas saugomas Lietuvių tautosakos rankraštyno fonotekoje.

Šiaip ar taip, kad Šilavote prieš šimtą metų užrašytos dainos tapo mūsų kultūrinio palikimo dalele, yra E. Volterio nuopelnas, bet kartu prie to prisidėjo ir J. Basanavičius, nurodęs jam šio kaimo dainininkes.

Kostas Aleksynas

---

⁶ D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija: 1851–1922 m., kn.: *Lietuvių tauta*, kn. 5, Vilniuje, 1935, p. 113.

Sorbų patarlės – sektinas pavyzdys

Recenzuojamas leidinys¹ net keliais aspektais aktualus mums, lietuviams. Sorbai, dar vadinami vendais arba lužitėnais² (savi-

---

¹ *Sorbian Proverbs: Serbske přislovka*, edited by Susanne Hose in collaboration with Wolfgang Mieder, (*Supplement Series of Proverbium*, vol. 14), Burlington, Vermont: The University of Vermont, 2004. – 149 p.

² Lietuvoje vietoj anksčiau įprastų terminų *sorbai*, *sorbų kalba* įsigali *lužitėnai*, *lužitėnų kalbos* (žr. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIII, Vilnius, 2008, p. 717). Lužica – sorbų gyvenama istorinė sritis Vokietijoje (sorbiškai *lužica* ‘pelkėta, miškais apaugusi vietovė’).

vardžiai *serbja*, *serby*), – vakarų slavų tauta, savo kalba ir papročiais artima čekams bei lenkams. Nuo senų laikų jie gyvena dabartinėje Vokietijos teritorijoje (šiandien – tautinės mažumos teisėmis). Niekada nebuvo sukūrę valstybės, tačiau per ilgus politinės priespaudos, germanizacijos šimtmečius išsaugojo gimtąją kalbą ir tradicinę kultūrą. XX a. antrojoje pusėje sorbų buvo 100 tūkstančių, XXI a. pradžioje teliko 60 tūkstančių. Tokia negailestinga statistika. Šios mažos tautos ryžtas ginti savo identitetą kelia pagarbą, o mokėjimas jį pristatyti visam pasauliui – stebina. Kad *Sorbų patarlės* skirtos

kitataučiams, pasidaro aišku, vos paėmus leidinį į rankas: kukli, nedidelės apimties, minkštais viršeliais knygelė, kurios ir pavadinimas, ir visas pagrindinis tekstas pateikiamas „pasauline kalba“⁴³, t. y. angliškai. Ir tai suprantama, nes šiandien net jaunesnės kartės sorbams šnekamoji ir rašto kalba yra vokiečių, o ne sorbų. Idėja išleisti dvikalbį sorbų patarlių rinkinį (iš esmės trikalbį, nes prie daugumos patarlių pateikiami atitikmenys vokiečių kalba) priklauso šiuolaikinės pemiologijos pasauliniam lyderiui, Vermonto universiteto (JAV) profesoriumi Wolfgangui Miederui. Pratarmėje jis pabrėžia, kad, žiūrint į sorbų patarles mokslininko žvilgsniu, nėra jokio reikalo įrodinėti jų unikalumą. Masiškiau pradėtos kaupti XIX a. viduryje, sorbų patarlės dėl vėlyvos rašto tradicijos daugiausia surinktos iš šnekamosios kalbos – todėl esančios itin vertingas tyrimo objektas pemiologijai⁴⁴; pavyzdžiui, maždaug tuo metu Karlas F. W. Wanderis, išleidęs kapitalinį vokiečių patarlių penkiamų, medžiaga jam rinko išimtinai iš rašytinių šaltinių (p. 16). Gyvenimiška sorbų tautos patirtis, susumuota ir išreikšta „nepajudinamos tiesos“ kalbinėmis formulėmis, turi daug panašumų su tarptautiniu Europos tautų patarlių masyvu, bet kartu pasižymi ir ryškiais regioniniais bei etniniais ypatumais. Dėl to sorbų patarlėms neliks abejingi ir visi kiti skaitytojai (*general readers*), kuriems ir skirtas šis leidinys. Daugumai jų (taip pat ir recenzentei) tai pirmoji artimesnė pažintis tiek su sorbų patarlėmis, tiek sorbų kalbomis – unikaliu reiškiniu, kai palyginti nedidelėje teritorijoje gyvenanti negausi tauta sukūrė dvi savarankiškas šnekamąsias ir rašto kalbas (sorbų aukštaičių ir sorbų žemaičių). Pradedant išsamesnį leidinio aptarimą, pirmiausia būtina supažindinti su jo struktūra:

- 1) Įvadas (p. 1–21, rašytas abiejų autorių);
- 2) Sorbų patarlės (p. 23–131);
- 3) Bibliografija (p. 133–137);

⁴³ David Crystal. *Kalbos mirtis*, Vilnius, 2008, p. 8–9.

⁴⁴ Šis W. Miederio teiginys absoliučiai tinka ir lietuvių patarlėms, taip pat intensyviau pradėtos rinkti XIX a. viduryje ir daugiausia užrašinėtos iš šnekamosios kalbos.

4) Atraminių žodžių vokiečių kalba rodyklė (p. 139–143);

5) Atraminių žodžių sorbų kalbomis rodyklė (p. 145–149).

Įvadas iš pirmo žvilgsnio net per daug solidus tokiam palyginti nedideliame rinkinyje: sudaro apie 14 procentų visos leidinio apimties (paprastai moksliniai vienatomi patarlių rinkiniai turi kur kas trumpesnius įvadas: 0,4–1,5 procento leidinio apimties). Bet čia ir slypi sumanymo originalumas. Užsibrėžta skaitytojui sklandžia vaizdinga kalba (be sudėtingų mokslinių terminų ir nuvalkiotų stereotipinių frazių) papasakoti pačius svarbiausius dalykus: kas yra sorbai, kur jie gyvena, kaip ten atsидūrė, kas buvo ir yra jų kaimynai, kaip formavosi dvi jų kalbos ir kada atsirado rašytiniai tekstai, išleistos pirmosios knygos; toliau, natūralu, dėmesys sutelkiamas į tautosakos rinkimą ir rinkėjus, sorbų patarlių rinkinius ir jų savitumą; pagaliau baigiama dabartine sorbų situacija – Vokietijoje ir emigrantų diasporomis Teksase (JAV) bei Australijoje. Esminių žinių koncentratas įvade pristatomas turint du tikslus: 1) skaitytojų patogumui – kad, aiškinantis kai kuriuos svarbius faktus, nereikėtų ieškoti žinyne ir enciklopedijų (turistai, kaip žinoma, paprastai jų nesivežioja); 2) formuoti teigiamą, patrauklų sorbų tautos įvaizdį pasaulyje.

Abu užsibrėžti tikslai pasiekti su kaupu. Akivaizdu, kad kartais du žmonės su gana kukliomis lėšomis gali daug daugiau pasitarnauti teigiamam tautos įvaizdžiui negu įvairaus plauko specialistų komanda, šia dingstimi semianti milijonus iš valstybės biudžeto.

Įvadas pradamas metaforišku vaizdu, kuriuo dažnai įvertinama sorbų situacija: „maža salelė, pasimetusi Vokietijos vandenyne“ (pirmą kartą jį pavartojo XIX a. pabaigoje sorbų poetas Jakubas Bartas-Čišinskis). Salos įvaizdis tikslus ir nevienaplanis: tai mažos tautos vidinė stiprybė, ištvermė, atkaklumas, bet, kita vertus, „sala“ įspėja ir apie izoliacijos pavojų, į niekur nevedantį užsisklendimą. Autorių nuomone, šį pavojų gali pažaboti gyvybinga sorbų kultūra, o ją palaikančios versmės yra literatūra, menas, edukacija.

Šiandien sorbai – vieninteliai slavų paliukuonys Vokietijoje. Vieninteliai iš maždaug 20 genčių, kurios V amžiuje per Didįjį tautų kraustymąsi palikusios Karpatų kalnus migravo į Vakarus ir įsikūrė tarp Oderio ir Šprė upių rytuose bei Elbės ir Zalės upių vakaruose. Archeologiniai duomenys rodo, kad sorbai buvo išplėtoję amatus (pynimą, puodininkystę, audimą, siuvinėjimą, kepimo lentų gamybą, margučių puošybą ir kt.), intensyviai prekiaavo su kaimyninėmis frankų ir saksų gentimis, taip pat Vakarų ir Rytų Europa; prekybos keliai siekė net Arabiją, Bizantiją. Prie vieno seniausių prekybinių kelių *via regia*, vedančio per Frankfurtą prie Maino, Leipcigą, Bautzeną, Giorlitzą, Breslau ir Lembergą tolyn į Rytus, kūrėsi nedideli miesteliai. Juose buvo keičiamasi ne tik prekėmis, bet ir informacija. Šitokiu būdu Europoje išplito daug tarptautinių patarlių tipų. Pavyzdžiui, sorbai nuo tų laikų vartoja populiarias, taip pat ir lietuviams labai gerai žinomas patarles: *Ranka ranką plauna* (sorbu aukšt. *Ruka ruku myje*), *Kalk geležį kol karšta* (sorbu aukšt. *Kowaj żelezo, doniż so żehli!*), *Varna varnai akies nekerta* (sorbu aukšt. *Wróna wrónje woći njewudypa*, sorbu žem. *Karwona karwonje wocy njewudrapjo*).

Pirmieji rašytiniai sorbų tekstai susiję su reformacija. Jų atsiradimą paskatino konfesinė konkurencija. Pirmoji spausdinta knyga sorbų žemaičių kalba – *Biblija (Naujas Testamentas)* ir *Katekizmas* – pasirodė 1548 m. (šioje vietoje knietai padėti šauktuką: vėl ryški paralelė su Lietuva!). Teologai parodė susidomėjimą patarlėmis. Kaip tik jų raštuose pradėta skelbti sorbų patarlių tekstus – XVII a. pradžioje (20 vnt.) ir XVIII a. viduryje (57 vnt.). Religinii raštų vertėjai naudojami vietiniais dialektais. Kadangi sorbai neturėjo valstybingumo, tad nebuvo didelio reikalo šias rašto kalbas standartizuoti, sujungti į vieną. Taip XVII–XVIII amžiuje dėl skirtingų religijų ir administracinio padalijimo susiformavo dvi bendrinės kalbos – sorbų aukštaičių ir sorbų žemaičių. Šiandien sorbai aukštaičiai (katalikai) gyvena Saksonijos žemėje (kultūrinis centras Bautzenas), iš maždaug 40 tūkstančių žmonių gimtąją kalbą moka apie 15 tūkstančių, daugiausia

ji vartojama kaimo vietovėse, palaikoma Bažnyčios. Sorbai žemaičiai (evangelikai liuteronai) gyvena Brandenburgo žemėje (kultūrinis centras Kotbus), iš maždaug 20 tūkstančių žmonių gimtąją kalbą moka apie 7000, tačiau ji palaikoma dirbtinai. XIX a. antrojoje pusėje abi kalbos dėl konvergencijos proceso suartėjo, kartais jos vadinamos dialektais, tačiau leidinio autoriai vis dėlto jas laiko atskiromis kalbomis ir tai argumentuoja, trumpai jas apibūdindami (p. 4–6). Tiek fonetiniai, tiek leksiniai skirtumai gana ryškūs, pavyzdžiui (pirmasis tekstas sorbų aukštaičių kalba, antrasis – sorbų žemaičių):

Dobre ranje! – Dobre zajtšo! ('Labas rytas!);
Bożemje! – Na zasejwizenje! ('Viso gero!);
wučer / ka – cepter / ka ('mokytojas, -a');
kut – nugeł ('kampas');
zajac – wuchac ('kiškis');
bėrny – kulki ('bulvės') ir pan.

XIX amžiuje kilęs tautinis sąjūdis paskatino ir sorbus domėtis savo kalba ir tautosaka; iki tol jie savo skirtingumą nuo vokiečių pabrėždavo daugiau išoriškai – drabužiais ir papročiais. Poetas, gramatikos autorius Handrijus Zejleris (1804–1872) tyrė poetinę liaudies kūrybą, taip pat patarles. Tuo metu Bautzene buvo išleisti ir pirmieji kuklūs Jakubo Buko parengti sorbų patarlių rinkinukai – 1858 m. (600 vnt.) ir 1862 m. (1000 vnt.). Didelį rinkinį 1902 m. išleido mokytojas, poetas Janas Radyserbas-Wjela (1822–1907). Patarles, palyginimus, įdomesnius posakius jis užrašinėjo, kaupė ir publikavo visą gyvenimą, kaip tipiškas pozityvizmo atstovas, mėgo jais pasinaudoti lingvistiniuose ir kituose darbuose. Prie to rinkinio dirbo penkiasdešimt metų; galiausiai jį išleisti padėjo filologas Arnoštas Muka. Jis rinkinį gerokai patrupino, išmesdamas kontekstinius pavyzdžius ir lygiagrečius variantus (o juk tai – paremiologo tyrimų laukas, apgailėstaudamas sako profesorius W. Miederis; p. 9), o likusius 9126 tekstus suklasifikavo pagal abėcėlę. Ši klasifikacija nėra girtina – dėl jos rinkiniu sunkiai galėjo naudotis sorbų kalbos nemokantys užsienio mokslininkai. J. Radyserbo-Wjelos rinkinys kelia ir autentiškumo problemą, kurios pats autorius iki galo nesuvokė: 1) nepaaiškinti medžiagos skirstymo principai; 2) yra paties

autorius sukurtų ir prie vietinio dialekto pritaikytų tekstų; 3) nepateikta metrika, t. y. duomenys apie informantus, užrašymo vietą ir laiką, trūksta paaiškinimų (be jų kai kurie posakiai nesuprantami).

Nors šis sorbų patarlių rinkinys liko beveik nepastebėtas kitų šalių folkloristų, patiems sorbams jis labai svarbus: paskatino inteligentijos domėjimąsi tautosaka, turėjo įtakos kitų rinkinių rengimui ir publikavimui.

Nemaža vietos įvade skiriama užsienyje gyvenantiems sorbams. Aptariama XIX amžiuje kilusi emigracijos banga: jos priežastys (iš pradžių daugiausia religinės, vėliau – socialinės ir ekonominės), mastas, kryptys (JAV, Australija, Kanada, Pietų Afrika). Pasakoja ma apie Teksaso valstijoje emigrantų įkurtą Serbino miestą; praslinkus beveik šimtui metų ir jame pradėta domėtis sorbų kultūra, istorija: 1934 m. išleistas pirmasis traktatas apie sorbų emigrantus (George Engerrand. *The So-Called Wends of Germany and Their Colonies in Texas and in Australia*). Išvardijami kiti autoriai, parašę panašaus pobūdžio knygų, apžvelgiama kultūrinė sorbų emigrantų veikla – draugijos, paveldo muziejai.

Įvadas baigiamas dabartinės sorbų padėties apžvalga. Prisimenama, kad itin niūri situacija buvo susiklosčiusi 1937 m., Vokietijoje į valdžią atėjus nacionalsocialistams: panaikintos visos sorbų draugijos, mokyklose ir bažnyčiose uždraustos sorbų kalbos, persekiojami mokytojai, kunigai. Žlugus Trečiajam Reichui, prasidėjo atgimimo laikotarpis. Šiandien veikia Sorabistikos institutas prie Leipciogo universiteto, Bautzene – Sorbų tautosakos institutas ir Mokytojų kolegija, kurioje rengiami sorbų kalbų mokytojai vidurinėms mokykloms. Sorbai turi liaudies meno ansamblių, Liaudies teatrą, leidyklą „Domowina“, muziejų, radijo ir TV laidų, laikraščių.

Mokslinį dvikalbį sorbų patarlių žodyną, skirtą tarptautiniams paremiologiniams tyrimams, parengė Susanne Hose (*Serbski přisłowny leksikon / Sorbisches Sprichwörterlexikon*, Bautzen, 1996, 382 p.). Į jį atrinktos autentiškos, dažniau vartojamos patarlės, t. y. turinčios variantų ar fiksuotos bent keliuose ankstesniuose rinkiniuose; iš viso aprašyti 3044 patarlių tipai. Recenzuojamas rinki-

nys sudarytas šio žodyno pagrindu: atrinkta 630 būdingiausių sorbų patarlių, jos išverstos į anglų kalbą ir sugrupuotos pagal abėcėlinę atraminių žodžių (anglų kalba) seką. Kaip jau buvo minėta, šis leidinukas iš esmės orientuotas į sorbų patarlių, kalbų ir apskritai kultūros populiarinimą, tačiau juo drąsiai gali naudotis ir mokslininkai: prie visų sorbiškų tekstų yra nuorodos į pagrindinį žodyną (SSL), tekstai sorbų žemaičių kalba pažymėti žvaigždute; jei posakis dar gyvas, vartojamas ir šiandien, paprastai pateikiama vokiška jo forma su pastaba *today* ‘šiandien’, kurie turi vokiškus atitikmenis – jie pridodami su nuoroda *Wander*. Kad būtų aiškiau, pateiksime keletą pavyzdžių:

Nr. 239 **hare** ‘kiškis’

You don't have to teach an old hare how to look for cabbage (= angliškas vertimas iš sorbiško originalo; ‘Nereikia mokyti seno kiškio, kaip kopūstų ieškoti’)

Stareho zajaca njetrjebaš wučic do kału chodzić (sorbų aukštaičių kalba)

Starego wuchaca njewuc do kału chojzić* (sorbų žemaičių kalba). SSL 2858 (nuoroda į *Sorbų patarlių žodyną*)

Einem alten Hasen braucht man die Krautfelder nicht zu zeigen. Wander 2, 369 (= vok. atitikmuo iš K. F. W. Wanderio penkiamio vokiečių patarlių sąvado)

Nr. 414 **paper** ‘popierius’

Paper has a patient back (‘Popieriaus nugara kantri’)

Papjera ma sčerpliw y chribjet. Papjera wšy kno njaso.* SSL 1620

Papier ist geduldig. (*today*)

Nr. 452 **rain** ‘lietus’

Morning rains and a bride's tears are at the same length (‘Ryto lietus ir nuotakos ašaros tiek pat trunka’)

Raňši dešć a njewjesćinki płać jenak dołno traje

Zajtšny dešć a starych babow reja dłuško njetrajotej.* SSL 276

Früher Regen und frühe Bettelleute machen sich bald wieder aus dem Dorf. Wander 3, 1577

Į rinkinį sudėtos tikrosios patarlės, vienas kitas priežodis. Yra keletas situacinių posakių (jie turi atitikmenis lietuvių kalboje), pavyzdžiui:

Nr. 300 **leg** 'koja'

One cannot walk on one leg. (Invitation to a second glass of brandy) ('Viena koja nevaikščiosi'; Kvietimas antram stikleliui brendžio)

Po jednej noze so njehodži hič. SSL 1554

Auf einem Bein kann man nicht stehen. (*today*)

Nr. 321 **luck** 'laimė'

Broken glass means good luck (liet. atitikmuo *Šukės laimę neša*)

Črjopy zbožo wěšća. SSL 2883

Scherben bringen Glück. (*today*)

Nr. 367 **mouth** 'burna'

Don't stand there with your mouth open, or spiders will crawl in ('Nestovėk išsižiojės, nes vorai į burną įropos')

Njestej rozdajiwši huby, abo ci pawki do njeje priindu! SSL 639

Mach den Mund zu, die Fleigen kommen rein. (*today*)

Įdomu, kad neįtraukta nė viena kalendorinė patarlė, kurių turi visos tautos ir mielai jas vartoja. Greičiausiai tai parengėjų nusistatymas: iki šiol tebediskutuojama, ar šie posakiai skirtini patarlių žanrui, mat jiems nebūdinga tikrosioms (vaizdingoms) patarlėms privaloma ypatybė – metaforinis reikšmės perkėlimas⁵, suvokiami ir vartojami tiesiogine reikšme. Tiesa, kartais pradedami vartoti perkeltine reikšme ir tada tampa tikrosiomis patarlėmis. Keletas tokių tekstų pavyzdžiu (taupydami vietą, pateiksime tik sorbiškus tekstus su vertimu į lietuvių kalbą):

Nr. 46 Wjele kćenja, mało sadu. Wjele kwićenja, mało sadu.* SSL 1078 ('Daug žiedų, mažai vaisių')

Nr. 514 Po wulkich njewjedrach najrjeńše wjedro. SSL 1528 ('Po didelės audros visuomet gražus oras')

Nr. 515 Sylniši wichor a skerje so zlehnje. SSL 2599 ('Kuo didesnė audra, tuo greičiau baigiasi')

Kadaise tai buvo kalendorinės patarlės, bet dabar jos greičiausiai vartojamos perkeltine reikšme (nesant konteksto, belieka kliautis nuojauta).

⁵ Alanas Dundesas, pavyzdžiui, griežtai atsisako kalendorines patarles laikyti patarlėmis. 1984 m. *Proverbium* metraštyje ta temą jis paskelbė straipsnį, sukėlusį didelę diskusijų bangą.

Teminiu požiūriu patarlių įvairovė geriausiai atsiskleidžia pavarčius atraminių žodžių rodykles. Pagal pateikiamų patarlių tipų skaičių aktualiausia tema būtų „pinigai“ (12 tipų); greta reikėtų minėti ir kitus to paties semantinio lauko atraminius žodžius: „grašis“ (6) ir „doleris“ (2), „piniginė“ (6), „turtingas“ (3), „turtas“ (3). Pora įdomesnių šios temos patarlių:

Nr. 348 Pjenjez a młodu holcu sebi wobhladaj, prjedy hač je bjerješ! SSL 1672 ('Atidžiai apžiūrėk pinigų ar jauną merginą prieš juos imdamas!')

Nr. 450 Wjeselša myślička, prózdniša móšnička. SSL 1386 ('Kuo linksmesnė dūšia, tuo tuštesnė pinigine')

Antroje vietoje pagal tipų gausumą būtų tema „moteris“ (11 tipų) – „žmona“ (3). Iš esmės visos patarlės mizoginiškos (t. y. žeminančios moterį), kaip ir kitose Europos tautose, pavyzdžiui:

Nr. 609 Lěpje ze zmiju w dźěrje hač z lózym žoniščom w złoćanej stwě. SSL 3021 ('Geriau su gyvate kampe [būti] negu su nedora moterimi aukso kambaryje')

Nr. 612 Žona muža zjeba, byrnjež woči mėl kaž wokata křida. SSL 3038 ('Moteris apgaus vyrą, net jei jis akis kaip rėčius turėtų') ir pan.

Kitos aktualesnės temos: „Dievas“ (8 tipai), „ranka, rankos“ (8), „mirtis“ (7), „valgyti“ (7), „laikas“ (7). Daugumą atraminių žodžių reprezentuoja 1–2 tipai. Pavyzdžiui, vienintelis tipas pateiktas prie atraminio žodžio „nuodėmė“; kadangi nenurodomas vokiškas atitikmuo, šis posakis būdingas tik sorbams (galbūt ir kitiems slavams):

Nr. 494 Hrěch ma měch, a měch ma dźěru. SSL 624 ('Griekas turi maišą, o maišas turi skylę')

Kaip minėta, sorbai žino ir vartoja nemažai tarptautinių patarlių. Kai kurios iš jų turi savitas, „sorbiškas“ versijas:

Nr. 68 Kurjo rady patu wuči. SSL 1101 ('Viščiukas mėgsta mokytį vištą'; plg. liet. *Kiaušinis vištą moko*)

Nr. 213 Mosaz njej' zloto, byrnje byl žolty. SSL 2927 ('Žalvaris ne auksas, nors ir geltonas'; plg. liet. *Ne viskas auksas, kas auksu žiba*) ir pan.

Įdomiausias mums – negirdėtos, tautiniu savitumu išsiskiriančios patarlės, kurių šiame rinkinyje stengiasi pateikti kuo daugiau. Jose atsiskleidžia sorbų išdidumas prieš engėjus, subtilus humoro jausmas, blaivi nuovoka, pavyzdžiui:

Nr. 29 Němski prošer tež serbski chlěb jě. SSL 1890 (‘Vokiečių ubagas priima net sorbų duoną’)

Nr. 157 Po kwasu maš žonu, po křciznach džěčo a po kermuši wobodrjene scěny. SSL 878 (‘Po vestuvių turi žmoną, po krikštytų – vaiką, o po jomarko – plikas sienas’)

Nr. 272 Pozłočany horb njeje widžeć. SSL 578 (‘Paukuota kupra nepastebima’)

Apgalvotai sudarytas Bibliografijos skyrius. Jis susideda iš trijų poskyrių. Pirmajame pateikiama paremiografijos bibliografija – sorbų patarlių tekstų publikacijos įvairiuose periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose bei atskirai išleisti patarlių rinkiniai, apimantys laikotarpį nuo XIX a. vidurio iki XX a. pabaigos (iš viso 28 pozicijos). Antrasis poskyris supažindina su sorbų patarlių tyrimais: nurodomi 25 straipsniai ir studijos šia tema; daugiausia jų paskelbta vokiečių kalba, keletas – angliškai ir sorbiškai. Produktiviausi autoriai – S. Hose (12 pozicijų) ir W. Miederis (7 pozicijos). Įdomu, kad čia randame įvade minėtą mokslinį sorbų patarlių žodyną (1996), kuris buvo įrašytas prie patarlių rinkinių pirmajame bibliografijos poskyryje. Tai ne autorių klaida. Padaryta skaitytojų patogumui, kad neliktų nepastebėtas svarbus leidinys, kuris iš tikrųjų yra „du viename“ – ir patarlių tekstų publikacija, ir jų tyrimas (mokslinė klasifikacija, komentarai ir pan.). Trečiasis bibliografijos poskyris kiek netikėtas, bet ypač nudžiuginantis smalsenius skaitytojus. Jame pateikiama įvairių leidinių apie sorbų kultūrą ir jos tyrimus: tai jau įvade minėti traktatai apie emigrantų kolonijas Teksase ir Australijoje, knygos apie sorbų tradicinius papročius, net sorbų kalbos skaitiniai (*Serbska čitanka / Sorbisches Lesebuch*, Leipzig, 1981). Tiems, kurie norės gilintis dar labiau, ypatinga pozicija: sorbų bibliografijos (1945–1995 m.) aštuoni tomai, išleisti 1959–1998 metais Bautzene.

Leidinį daro patrauklų iliustracijos. Pirmiausia dvi dešimtys atskiras patarles iliustruojančių humoristinių piešinių, kuriuos specialiai šiam rinkiniui sukūrė dailininkas grafikas Hansas Winkleris. Iš įvado sužinome, kad jis gyvena Meklenburge ir turi giminystės ryšių su sorbais. Kita grupė rūpestingai parinktų iliustracijų papildoma įvada: du žemėlapiai (slavų genčių migravimo į Vakarų; sorbų aukštaičių ir sorbų žemaičių gyvenamųjų teritorijų Vokietijoje), *Liaudies dainų rinkinio* (1841) viršelis, J. Radysersbo-Wjelos portretas, trys dailininko Ludviko Kubos paveikslų reprodukcijos, iš kurių liūdnomis akimis žvelgia sorbės, pasipuošusios tautiniais šventiniais drabužiais (visų trijų jie skirtingi, priklausomai nuo regiono; dėmesį traukia puošnūs, tikrai slaviški jaunų mergaičių galvos apdangalai). Geras sumanymas buvo pasirinkti ne fotografijas, o meno kūrinų reprodukcijas. Net nespalvotos, mažo formato, jos dvelkia švelniu lyrizmu, emociškai veikia skaitytoją, kartu ryškiai kontrastuoja su humoristinėmis, karikatūriškomis H. Winklerio iliustracijomis, kurios taip pat jaudina skaitytoją, tik kitaip.

Nedidelis sorbų patarlių rinkinukas taip detalai buvo pristatytas su nedrąsia viltimi, kad ir lietuviai pajėgūs parengti ne prastesnį. Būtų galima remtis pradėtu leisti *Lietuvių patarlių ir priežodžių* moksliniu sąvadu. Didelis palengvinimas, kad jame lietuvių patarlių tipų antraštės išverstos net į tris kalbas – anglų, vokiečių, rusų. Vertimo problema yra sudėtingesnė negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Recenzuojamam leidiniui patarles į anglų kalbą vertė W. Miederis. Nors profesorius yra vokiečių tautybės, nuo šešiolikos metų gyvena JAV, keturis dešimtmečius dirba akademinį darbą Vermonto universitete, laisvai kalba ir rašo angliškai, tačiau įvade jis dėkoja už neįkainojamą pagalbą (*invaluable help*, p. 19) konsultuojantis keblius atvejus dviem moterims, kurioms anglų kalba yra gimtoji.

Kitas klausimas, ar mums taip labai reikia skubėti. Juk esame milijoninė tauta. Algirdas Julius Greimas dar 1970 m. rašė: „Lietuvių tautos dabartis gali būti apibrėžiama vienu sakiniu: ar imsi visą tautą, ar pavienį

individa, ar kalbėsi apie lietuvi Lietuvoje, ar plačiame pasaulyje – lietuvis šiandien tautinė mažuma, ar tos mažumos atstovas.⁶ Kitų specialistų nuomonė verčia sunerinti dar labiau: per ateinančius šimtą metų pasaulyje išmirs pusė iš šiuo metu esančių kalbų (~ 6000);

---

⁶ Algirdas Julius Greimas. Būti lietuviu, kn.: *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius, 1991, p. 321.

kalbos miršta daugiausia dėl to, kad ateinanti karta jų beveik neperima⁷. Taigi kurioje bari-kados pusėje atsidursime, ar peržengsime tą lemtingą ribą? Ar tikrai turime daug laiko?

Giedrė Bufiėnė

---

⁷ D. Crystal. *Min veik.*, p. 27.